

Давиденко В.М. канд. біолог. наук, доцент, в.о. зав. кафедрою екології МФ НаУКМА;

Давиденко Володимир Маркович, 1940 р.н. Кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник, доцент департаменту екології МФ НаУКМА. Має 186 друкованих робіт. Коло наукових інтересів: біологія розмноження тварин, історія біологічної науки.

Прокопович Петро Іванович – людина, вчений, громадянин

У статті викладено основні біографічні моменти життя талановитого вченого-біолога, винахідника рамкового вулика, автора технології одержання чистого сотового меду без розплоду і попереднього знищення бджіл, розділення бджіл за допомогою спеціальної роздільної грати. Проаналізовано його наукову і педагогічну діяльність, внесок у розвиток бджільництва як економічно вигідної галузі сільського господарства. Стаття обґрунтовує належність П.І.Прокоповича до когорти славних імен талановитих вчених України.

Petro Procopovych is a talented biologist, inventor of a frame hive, the author of a technology of pure honey receiving without preceding killing of bees. The biographical data, his scientific and pedagogical activities, a payment in development of bee keeping as an economically profitable field of agriculture are presented. The article substantiates that Procopovych belongs to the cohort of glorious names of the talented Ukrainian scientists.

Серед славних імен випускників Києво-Могилянської академії Петро Іванович Прокопович займає особливе почесне місце. Його високі якості людини, талант вченого і педагога, його патріотизм і любов до рідного краю заслуговують глибокого вивчення і популяризації. Він буде служити ще багатьом поколінням українців благородним прапором на шляху до вдосконалення, науково-технічного прогресу, раціонального використання природи.

Все своє життя Петро Іванович присвятив вивченню бджіл, розвитку вітчизняного бджільництва. Він є творцем вуликової рамки і рамкового вулика.

Як талановитий педагог, П.І.Прокопович розробив критеріальні принципи трудового виховання. Він був визначним громадським діячем і публіцистом. Його заслужено можна вважати фундатором прикладної екології. Винахідливість, професіоналізм, глибина спостережень – характерні риси Петра Івановича як вченого. Чуйність, висока справедливість, прагнення допомогти і підтримати в біді, вимогливість до себе і оточуючих, любов до рідного народу і прагнення полегшити його долю, зробити освіту доступною для народу, прагнення не тільки раціонально використовувати природу, а і збагатити її – характерні риси П.І.Прокоповича як громадянина. П.І.Прокоповича цікавили філософія і педагогіка, наука і прикладне її застосування на користь людям.

Петро Іванович Прокопович народився 29 червня 1775 року в селі Мітенки, нині Бахматського району

Чернігівської області, в сім'ї сільського священика. Все життя прожив в Україні. Помер у 1850 році і похоронений в селі Пальчики Бахматського району на Чернігівщині. У сім'ї Прокоповича було четверо дітей, Петро був старшим сином.

Петро Іванович у 1794 році закінчив Києво-Могилянську академію і в цьому ж році поступив на військову службу. Спочатку він служив у Переяславському гусарському полку, потім в Херсоні і Одесі. У 1798 році через хворобу пішов у відставку в чині поручика. Цього ж року повертається до батьківської оселі в село Мітенки на Чернігівщині.

Петро Іванович почав займатися бджолами у 1799 році, в 1800 році придбав власну пасіку. Цей шлях бджоляра у нього почався невдачами і бідами. У 1802 році пожежа знищила його садибу. Збереглася тільки одна пасіка. Щоб якось жити, він збудував собі землянку. В цей тяжкий період свого життя Петро Іванович змушений був орати, сіяти, косити, збирати хліб, займатись городом, працювати столяром і теслею, робити цеглу, доглядати худобу і, безумовно, займатися бджолами.

П.І.Прокопович постійно ставив досліди. Єдиним його наставником і порадиником була жива природа – самі медоносні бджоли, їх зв'язки з рослинним світом. До 1808 року П.І.Прокопович не був знайомий з літературою з питань бджільництва. А коли познайомився у 1808 році з роботами Р.А.Реомюра, то оцінив їх як "дитячі поради", а поради інших закордонних авторів вважав "...ненадійними або незадовільними, чи навіть

безкорисними".

На цей час у нього вже нараховувалось понад 580 власних вуликів, набуті неабиякі знання про життя бджіл, накопичений власний досвід догляду за ними.

Петро Іванович самостійно пізнавав природу бджіл – цих дивовижних комах. Він тільки з ними був щасливий і нещасний. Багато чого в їхньому житті він побачив вперше. Один з перших біографів П.І.Прокоповича, А.І.Поморський-Жоравко, особисто з ним знайомий, писав: "Не будучи знайомим з тим, що було зроблено до нього або його сучасниками для бджільництва зарубіжними діячами, він відшукав нове і перевірив вже відоме. Праця за обсягом для однієї людини величезна, але вона була здійснена самим П.І.Прокоповичем".

Петра Івановича глибоко цікавили біологія бджіл і економіка бджільництва, медоносні рослини і заразні хвороби бджіл, технологія догляду і дослідна справа, система вуликів і, нарешті, принципи навчання цій науці. Грунтуючись на власному багаторічному досвіді і дослідженнях, він створив свою систему ведення господарства і управління медоносними бджолами.

П.І.Прокопович пише, що "всьяке його пізнання випливає з безперервних спостережень і багато разів повторюваних дослідів". Його пасіка стала першою дослідною пасікою. Обладнання, яке він використовував у своїх дослідах, було дуже простим і водночас сучасним: пасічні і аптекарські ваги, термометр, барометр, годинник, мікроскоп тощо. Він спостерігав за погодою, цвітінням медоносних рослин, вивчав анатомію бджіл (маток, личинок і ляльок). Завжди ретельно вів щоденник спостережень. На вагах зважував вулики зранку і ввечері, на початку і наприкінці медозбору, контролював і визначав хід медозбору.

Образно і ніжно П.І.Прокопович пише про медоносних бджіл: "Їм не властиві лінощі. Тільки негода і відсутність роботи примушують бджіл бути без діла. Неробство – стан для них протиприродний, тому бджоляр повинен постійно завантажувати їх роботою". Петро Іванович таку працездатність бджіл бачить у тому, що вони живуть для своїх майбутніх поколінь. Їх вони породжують, їх вони виховують, для них невтомно збирають корм, їх захищають, рано гинуть від напруженої праці. Але, рано гинучи, вони подовжують життя сім'ї, забезпечуючи безперервність життя свого виду. Турбота про потомство – рушійна сила, що рухає всією цією багатотисячною сукупністю дивовижних комах.

Сім'ю бджіл він вважає єдиним самостійним біологічним суб'єктом з високоорганізованою

системою життєдіяльності, з чітким розподілом обов'язків і справ між комахами.

П.І.Прокопович першим пише про "мову" бджіл як важливого засобу їх спілкування. Підставою для такого висновку йому служить різноманіття їх звуків, часто несхожих на звичайне жужжіння. За їх звуками бджоляр може визначити стан бджолої сім'ї.

Цікаво пише П.І.Прокопович про матку бджолої сім'ї: "Вигляд її такий гордий і величавий, що з першого погляду викликає у нас цікавість і змушує думати, що ця істота є найстаршою у своїй породі. Стрункість її статури, колір її ніг, її довжина, не дуже товста і не дуже тонка, її коротенькі крила – словом, весь її вигляд представляє як особу красиву, приємну і величаву."

Вже в свій час П.І.Прокопович підрахував, щоб зібрати краплю меду, бджола облітає до шести тисяч квіток. Він визначив, що матка за період з квітня по жовтень відкладає понад 104 тисячі яєць. Головним показником продуктивності бджільництва П.І.Прокопович вважав запас меду в гніздах. Достаток меду обумовлює силу сім'ї, її добробут і працездатність.

Пасіки П.І.Прокоповича були кочівними, їх перевозили до лісу, в поле. Він встановив, що найважливішою умовою, що визначає благополучну зимівлю бджіл, є хороша вентиляція повітря. Тому писав, що "...найбільш шкідливе для бджіл – мокре повітря і висока температура". В основу своєї системи бджільництва П.І.Прокопович клав індивідуальний догляд за сім'ями бджіл.

Значної уваги надавав Петро Іванович збагаченню кормової бази для бджіл. Він пропонує включати медоносні рослини до суміші кормових трав, лісонасаджень, лісосмуг, насаджень навкруги пасік, по берегах рік, на збіччях доріг, навколо населених пунктів. Вчений вже в ті роки закликає спрямовано і розумно збагачувати і прикрашати нашу землю. З точки зору екології це – найактуальніша проблема сьогодення.

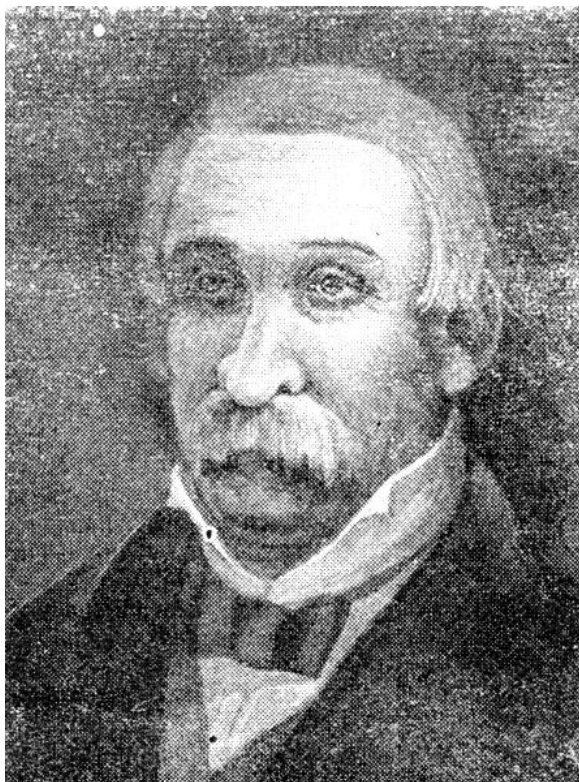
Петро Іванович вважав предмет бджільництва "...дуже важливим для видів державних і спеціальних". Він прагне поглиблено вивчати фенологію цвітіння лісових, лугових, польових, садових, городніх рослин і на цій основі розробляти ніби безперервний конвеєр цвітіння рослин-медоносів, щоб бджоли постійно були забезпечені кормом.

П.І.Прокопович першим встановив інфекційне походження гнильцю і розробив власний спосіб боротьби з цією хворобою бджіл методом перегонки бджіл у чистий вулик з наступною голодною

витримкою.

Петрові Івановичу першому прийшла думка заключити бджолині соти в планки з усіх сторін, щоб не ламати їх при видаленні з вулика і збереження такими, якими їх зробили бджоли. Ця рамка нагадує сучасну секційну рамку і призначається тільки для одержання меду в сотах. Винахід рамки послужив основою і для створення вуликів нових конструкцій. Вулик П.І.Прокоповича вертикальний, оскільки і в природних умовах життя бджіл він найкраще відповідає їх біології і став еталоном для подальших зразків вуликів.

П.І.Прокопович перший у світовій практиці використав медову дошку з прорізами, через які пролізають робочі бджоли, але не можуть пролізти матка і трутні. Цей винахід, що нині називають роздільною решіткою, тривалий час приписували Гуннеману.

Свій перший рамковий вулик П.І.Прокопович зробив сам власними руками в 1814 році і назвав його втулковим вуликом.

П.І.Прокопович першим у світі одержав чистий сотовий мед в рамках, без пилку і розплоду, без попереднього знищення бджіл.

У 1828 році створив і очолював до 1850 року першу в Російській Імперії школу бджолярів. У 1843 році цю школу в селі Пальчики відвідав Тарас Григорович Шевченко. Ім'я Петра Івановича

Прокоповича у 1975 році присвоєно Українській дослідній станції бджільництва, що знаходиться в місті Гадячі Полтавської області.

Спочатку ця школа працювала тільки в осінні і зимові місяці і готувала пасічників для потреб власного господарства, а потім почала готувати безкоштовно бджолярів для селянських господарств і поміщиків, які мешкали по сусідству. Ця школа набула такої популярності, і бажаючих навчатися в ній було так багато, що з домашньої вона переросла в навчальний заклад. Спочатку вона розмістилась у великій селянській хаті в Мітенках, поблизу гетьманської столиці Батурина. У 1828 році в цій школі навчалось 20 учнів. У статуті школи, розробленому П.І.Прокоповичем, підкреслювалось про єдність теоретичного і практичного навчання. Особливу увагу в школі приділяли моральному вихованню. П.І.Прокопович підкреслював: "Ніяка погана справа, ніякий порок, ні найменші лінощі або нещирість не повинні мати місця в моїй школі".

Приймали до школи селян віком від 16 до 30 років. Термін навчання становив два роки. Кожний учень зобов'язувався відмінно навчатись, добре себе поводити, "трубки не палити, горілки не пити, по вулицях не бродити", не сваритись з іншими. З кожного свого учня Прокопович прагнув зробити не тільки фахівця, але і добру людину, високоосвіченого громадянина. У школі прививались і затверджувались високі моральні якості – любов до праці, чесність, справедливість.

У 1829 році ця школа була переведена на Пальчиківський хутір, де були збудовані спеціальні приміщення. Кількість учнів в цьому році зросла до п'ятдесяти. Школа мала всі необхідні споруди: приміщення для занять, гуртожиток, велику майстерню з верстаками, операційну кімнату для роботи з медом, воскобійню, комору для зберігання меду, воску, рамок, п'ять омшаників – дерев'яні, плетені (два тини, між якими набито глини), земляні; ідальню, де могли розміститись 140 осіб.

За життя П.І.Прокоповича школу закінчило 500 чоловік. Він писав, що варто відкрити по одній такій школі в кожній губернії. В школі, окрім теоретичних знань, випускники одержували практичні навички і вміння, і не тільки з бджільництва, але і з інших питань сільського господарства і природокористування.

П.І.Прокопович першим домагався заборонити медозбір методом знищення бджіл димом з фітілів, пропитаних сіркою. Він першим розробив метод і пропонував збирати мед окремо з кожного виду рослин: липовий, з малини, синяка, акації тощо.

Петро Іванович завжди підкреслював, що бджільництво, окрім економічного значення, виховує в людині хороші якості, порядну поведінку. Суспільне життя медоносних бджіл надає людині важливі уроки для образу життя. Працьовитість комах, що не має меж, взаємовідносини в бджолиній сім'ї, надзвичайна вишуканість їх побудов та ідеальний порядок не можуть не впливати на розум і душу людини. Сім'я бджіл – це цілий світ, що вражає своєю досконалістю.

П.І.Прокопович, окрім талановитого фахівця і вченого, завжди виступає як невтомний просвітител, гуманіст, що турбується про високу моральність народу, як еколог, що дбає про раціональне використання природи. "Метою моїх зусиль є поширення знань про бджіл, відкриття можливостей підняти цю добру галузь господарства в батьківщині нашій на найвищу ступінь досконалості і максимально можливих розмірів. Для здійснення цього необхідно готувати людей з того прошарку, який дуже несправедливо і образливо визнають "підлим". Підлими повинні вважатись тунєядці, а не люди, які становлять багатство і силу держави".

Як просвітител П.І.Прокопович пише: "Якого роду промисел не був би, він тільки тоді йде успішно, надійно і з великим прибутком, коли головна особа, яка ним займається, знає детально не тільки у відношенні природничому і штучному, але навіть і в політичному". Для забезпечення таких умов у галузі бджільництва Петро Іванович домагався видати спеціальний журнал, але тільки через 50 років після його смерті в Росії почав друкуватися такий журнал під редакцією академіка А.М.Буглерова.

Помер Петро Іванович Прокопович 22 березня 1850 року і похований під віковими липами на Пальчиківському хуторі.

Сучасники високо цінили і шанували Петра Івановича Прокоповича. За життя він був нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеню, Золотою медаллю Вільної економічної спілки, Золотою і Срібною медалями Московської спілки сільського господарства, був обраний дійсним членом Вільної економічної спілки і Московської спілки сільського господарства, членом-кореспондентом Вченого комітету Міністерства Державного майна.

Петро Іванович Прокопович для України і світової цивілізації – особа історична. Він все життя щедро сів ті знання, які здобув у молоді роки свого життя в стінах Києво-Могилянської академії, постійно збагачував свої знання і вдосконалював людські якості, прославляючи свою альма-матір.

Література

1. Барбарович Ю.К. Тайны пчел. – Спб.: Петроградский и К°, 1993. – 190 с.
2. Биляш Г.Д., Кривцов Н.И. Селекция пчел. – М.: ВО Агропромиздат, 1991. – 304 с.
3. Васильева Е.Н., Халифман И.Л. Пчелы. – М.: Молодая гвардия, 1981. – 304 с.
4. Лебедев В.И., Биляш Н.Г. Биология медоносной пчелы. – М.: ВО Агропромиздат, 1991. – 239 с.
5. Мегель О.Г., Поліщук В.П. Бджільництво. – К.: Вища школа, 1937. – С. 5-8.
6. Нуждин А.С. Основы пчеловодства. – М.: ВО Агропромиздат, 1988. – 239 с.
7. Прокопович Петр Иванович // УСЭ. – К.: 1983. – Т. 9. – С. 16.
8. Шабаршов И.А. Ученые пчеловоды. – М.: Агропромиздат, 1986. – С. 7-36.
9. Шабаршов И.А. Русское пчеловодство. – М.: ВО Агропромиздат, 1990. – 511 с.

Визначні дати життя Петра Івановича Прокоповича	
1775 рік, 29 червня	У селі Мітенках на Чернігівщині у сім'ї священника народився Петро Іванович Прокопович.
1794 рік	Закінчив навчання в Києво-Могилянській академії.
1794-1798 рр.	Перебування П.І.Прокоповича на військовій службі у Переяславському гусарському полку в Херсоні, Одесі.
1798 рік	Увільнений з військової служби через хворобу.
1799 рік	П.І.Прокопович вперше познайомився з життям бджолиної сім'ї.
1800 рік	Придбав власну пасіку.
1802 рік	Сильна пожежа знищила садибу П.І.Прокоповича.
1808 рік	Перше знайомство з науковими джерелами по бджільництву і зокрема з замітками Р.А.Реомюра.
1814 рік	П.І. Прокопович вперше в світовій практиці власними руками виготовив рамковий вулик.
1826 рік 1 листопада	У селі Мітенках на Чернігівщині П.І.Прокопович відкрив школу бджільництва.
1843 рік	Тарас Григорович Шевченко під час перебування в Пальчиках зробив замальовку олівцем П.І.Прокоповича під назвою "На пасіці".
1850 рік, 22 березня	Помер Петро Іванович Прокопович, похований у саду власної садиби в селі Пальчики під віковими липами.